

РОСІЙСЬКИЙ ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР ІМ. М. ГОРЬКОГО В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Ідеться про склад підпільної групи «Сокіл» і її діяльність у період фашистської окупації Криму.

Ключові слова: фашистський режим, окупація, підпільники, листівки, план, мапа (карта), завдання, явка, пароль.

Говориться о составе подпольной группы «Сокол» и её деятельности в период фашистской оккупации на территории Крыма.

Ключевые слова: фашистский режим, оккупация, подпольщики, листовки, план, карта, задание, явка, пароль.

In the presented article the clandestine organization «Sokol» and its activity during the fascist invasion of Crimea is being told about.

Key words: fascist regime, invasion, underground, letters, plan, map, mission, secret meetings, password.

Велика Вітчизняна війна, що розпочалася 22 червня 1941 року, внесла суттєві корективи в подальшу долю Кримського державного драматичного театру ім. М. Горького. Це був рубіж, який поставив крапку на мирному довоєнному розвитку одного з кращих провінційних театрів країни. Попереду була війна і невідомість.

Означеною науковою тематикою в різні часи цікавилися такі фахівці, як: доктор філологічних наук, професор Петро Максимович Киричок (вивчав утілення української театральної культури в кримському суспільстві), доктор філологічних наук, професор Віктор Іванович Гуменюк (присвятив свої наукові дослідження театральной журналістиці в Криму), кандидат мистецтвознавчих наук, доцент Світлана Керимова (аналізувала кримськотатарську довоєнну драматургію та сценічне мистецтво). Однак поряд з цими науковими працями недостатньою мірою висвітлений історичний аспект становлення театрального мистецтва на кримських театральних підмостках.

Але не тільки в цьому полягає актуальність цієї наукової проблематики. Останнім часом як в Україні, так і в Криму багато робиться для того, щоб зберегти історичну пам'ять, особливо коли йдеться про Велику Вітчизняну війну: це не просто історія нашої держави, наше минуле, але й перспективи майбутнього розвитку. На прикладах героїзму та самовідданості Вітчизні наших земляків-кримчан у тяжкі часи війни ми виховуємо молодих українців гідними таких прикладів. Сподіваємося, що всі історичні факти, які викладені в цій науковій статті, привернуть увагу й української влади [8].

Мета статті — не тільки назвати імена героїв-кримчан, які в роки Другої світової війни боролися в тилу окупантів за свободу

і незалежність Батьківщини, але й показати конкретний внесок підпільників у визволення Криму, та й України загалом, від фашистських загарбників.

Сімферополь, вулиця Пушкіна, 15. Як добре відома кримчанам ця адреса... Людей, закоханих у театр, у Сімферополі завжди було чимало. Мистецтво Мельпомени жителі Криму люблять віддано і самозабутньо. Це засвідчують аншлаги на спектаклях одного із найстаріших театрів півострова — Кримського академічного російського драматичного театру ім. М. Горького.

На улюбленій центральній вулиці столиці Криму за розкішною зеленню дерев ховається одна з найкрасивіших будівель міста. За великими вікнами, величними колонами, скульптурними групами та бюстами славетних письменників і драматургів на фасаді розміщено унікальний театральний комплекс із сімома сценічними майданчиками, актори якого щороку грають понад шістьдесят творів класичної та сучасної драматургії.

Однак випадковому гостеві міста і на думку не спаде, що за стінами храму Мельпомени приховується героїчне минуле служителів театру, акторів і просто працівників сцени часів фашистської окупації Криму.

Свідчення тому — меморіальна дошка на фасаді будівлі театру:

«Здесь в период временной оккупации Крыма немецко-фашистскими захватчиками в 1941-44 гг. действовала подпольная группа патриотов, работников театра. 10 апреля 1944 года героически погибли в борьбе за свободу и независимость нашей Родины Барышев Н. А., Перегонец А. Ф., Добросмыслов Д. К., Яковлева З. П., Чечёткин П. И., Озеров И. Н., Озеров И. Н., Ефимова П. Т., Саватеев О. А.»

Літо в театрі — період гастролей. Літо 1941 р. почалося як звичайно. Кримський театр ім. М. Горького виїхав на гастролі до Севастополя, які відкривалися виставою «Кремлівські куранти» М. Погодіна [11].

А вночі почалася війна... Найзловісніша і найкривавіша війна в історії людства. Усьому радянському народові потрібно було пережити важкі випробування. Країна стояла на порозі великого горя.

22 червня театр повернувся до Сімферополя і продовжив роботу в рідному місті. Терміново складалися концертні програми з уривками патріотичних вистав, з героїчними віршами та піснями. Становище на фронті ставало з кожним днем все складнішим. Ворог стрімко наступав, захоплюючи все нові й нові території [6, с. 174].

У серпні 1941 р. в Криму було здійснено першу евакуацію. У театрі пакували костюми, цінний реквізит, декорації, але невдовзі стало відомо, що жодне місто прийняти колектив повністю не

зможе. І на мітингу, який відбувся в театрі, було вирішено грати до останнього дня.

Сімферополь було окуповано фашистами 2 листопада 1941 р., а вже у квітні 1942 р. німецький підкомітет по справах мистецтв при міській управі видав наказ, у якому зобов'язував усіх артистів негайно зареєструватися і приступити до роботи. За невиконання наказу загрожував розстріл.

15 травня 1942 р. театр розпочав роботу [13].

Фашисти виявилися великими шанувальниками театрального мистецтва, і, дозволивши акторам Кримського державного театру відновити спектаклі, не підозрювали, що, граючи героїв на сцені, ті стали героями в житті. Театральні працівники ввійшли до підпільної групи «Сокіл»:

Барішев Микола Андрійович — заслужений діяч мистецтв Кримської АРСР, художник-декоратор, керівник підпільної групи;

Добросмислов Дмитро Костянтинович — заслужений артист РРФСР;

Перегонець Олександра Федорівна — заслужена артистка РРФСР, одна з керівників театральної студії для молоді;

Яковлева Зоя Павлівна — актриса театру;

Озеров Ілля Миколайович — костюмер;

Єфімова Парасковія Тарасівна — прибиральниця;

Чечоткін Павло Гнатович — машиніст сцени;

Савватеев Олег Анатолійович — учень художника [5, с. 231].

Мирні люди — актори, працівники театру — піднімаються на боротьбу з ненависним ворогом, стають на захист Батьківщини, героїчно змагаючись у кримському підпіллі.

Основними завданнями підпільної роботи були такі:

— проведення агітаційно-масової роботи серед населення;

— організація диверсійної та підірвної роботи на підприємствах, особливо на залізниці;

— повідомлення обкому і штабу партизанського руху необхідних відомостей про розташування ворожих частин, діяльність супротивника тощо [12].

Окупація щойно почалася, до визволення рідного міста потрібно було ще пережити довгі та страшні три з половиною роки фашистського режиму.

А сімферопольці не повинні були втратити віру в перемогу, їм обов'язково слід було знати, що відбувається на фронтах. І невдовзі на будинках, парканах почали з'являтися листівки, переписані повідомлення Радінформбюро, прикріплені невеликими шматочками повідла — частиною мізерного пайка (на додаток до 50 грамів хліба і тарілки супу), який належав працівникам. Хліб і суп Олег Савватеев відносив хворій мамі, а повідлом замінював клей.

Коли про це дізнався керівник групи, то порадив використовувати для листівок клейстер. Однак юнак відповів: «Такий клейстер отримує тільки театр, фашисти це зрозуміють і швидко викриють нашу підпільну групу» [1].

Непоказна, непримітна літня прибиральниця театру Парасковія Тарасівна Єфімова, наводячи порядок у гримерці, накриваючи чохлами театральні крісла, спокійно, не привертаючи до себе уваги, розповсюджувала листівки, теплі речі та медикаменти серед партизанів.

Саме завдяки костюмерові Іллі Озерову та машиністу сцени Павлові Чечоткіну вдалося врятувати понад п'ять тисяч найдорожчих театральних костюмів від вивозу до Німеччини. Дізнавшись про підступні плани окупантів, працівники, ризикуючи життям, замурували цінний реквізит у підвалі театру, замінивши його буфореєю нижчої якості.

Відомості про об'єкти, зібрані кількома групами підпільників, дуже точно наніс на складену мапу Микола Барішев. Один примірник карти передали на Велику землю, інший — залишився в командування кримського партизанського руху [4].

Нам, сьогоднішнім жителям Криму, неможливо уявити півострів без розкішних палаців Південнобережжя. Літні резиденції царської династії: Лівадія, Масандрівський палац Олександра III, Воронцовський біломармуровий... Однак усі ці неоціненні споруди з віковою історією могли б злетіти в повітря — і перлину Криму було б втрачено назавжди...

Завдяки відомостям, зібраним підпільниками в 1944 р., вдалося запобігти знищенню найцінніших споруд, зокрема й будівлі театру, замінованої фашистами. Саме за мапою, складеною М. Барішевим, працювали наші сапери.

М. А. Барішев народився в м. Казані в листопаді 1907 р. У 1929 р. закінчив Казанський художньо-театральний технікум за фахом художник-декоратор. На початку свого трудового шляху (у 1929–1930 рр.) працював викладачем образотворчого мистецтва в Казахському педагогічному технікумі м. Актюбінськ. Потім доля привела Миколу Андрійовича в Кримський міський театр ім. М. Горького, де він і пропрацював аж до 1944 р. У 1939 р. художник став кандидатом ВКП(б), а 6 листопада 1940 р. наказом Президії Верховної Ради Кримської АРСР М. А. Барішеву присвоєно звання заслуженого діяча мистецтв Кримської АРСР [2]. А вже 14 грудня того ж року на засіданні Оргкомітету Співки радянських художників Кримської АРСР одноголосно було прийнято рішення про введення Барішева М. А. до складу членів Співки радянських художників СРСР [3].

Навесні 1942 р. в Криму почалося масове вивезення молоді до Німеччини. Працівники театру вирішили відкрити студію, щоб рятувати підростаюче покоління від німецького рабства. Однак без

дозволу коменданта це було неможливим. На переговори з німецьким начальством пішла О. Ф. Перегонець, і як результат — позитивна відповідь.

Олександра Федорівна старанно підтримувала міф про свою лояльність щодо «нового порядку», не перестаючи допомагати партизанам. З боєм у серці вона брала участь у пікніках, банкетах, які влаштовувало німецьке командування, і таким чином збирала відомості про наміри окупантів і передавала їх до лісу. О. Ф. Перегонець разом з учасниками підпільної групи «Сокіл» діставала для партизанів медикаменти та фальшиві документи.

Сорок осіб, зарахованих після складання іспитів до студії, було поділено на дві групи. Сценічну майстерність і художнє слово викладала О. Ф. Перегонець. Курс вокалу вів Д. К. Добросмислов.

Заняття розпочалися, однак «паломництво» не припинялося: знову прибігали юнаки та дівчата з повістками від німецької комендатури. І тоді керівники студії йшли до фашистського начальства із запевненнями, що виявлено ще один юний талант, відмовитися від якого просто неможливо. І вже невдовзі кількість студійців збільшилася до п'ятдесяти.

На відкритті студії показували музичний спектакль «Нітуш». Спектакль пройшов добре, з великим успіхом. Потім підготували російську класику — «Бідність не порок» і «Одруження Бальзаміна». Німці залишилися задоволеними. Проте для акторів-підпільників головним завданням було вберегти від фашистського рабства якомога більше сімферопольської молоді [10].

Саме в цій студії вдалося легалізуватися радянській радистці Тетяні Овсюг. І регулярний вихід радіопередавача в ефір прямо з театру дозволяв транслювати цінні відомості на Велику землю. Будь-який подібний сеанс зв'язку міг коштувати життя всім працівникам театру.

Деяко несподівана допомога знадобилася від артистів-підпільників партизанам у 1944 р., коли навіть без зведень Інформбюро кримчанам, ізольованим від Великої землі, стало зрозумілим, що дуже скоро радянські війська звільнять рідний півострів від окупантів.

Партизани вже давно вели «рейкову війну» на залізниці. Особливу увагу було приділено ділянці, що пов'язувала Сімферополь і Севастополь. Саме з цієї магістралі перекидали на фронт військові вантажі. І щоб забезпечити стратегічно важливі перевезення, фашисти кинули на цю ділянку залізниці бронепоезд, який назвали «Хорст Вессель» (на честь нациста, загиблого в дні Мюнхенського путчу). Безупинно курсуючи між Сімферополем і Севастополем, бронепоезд постійно поливав свинцевим дощем кожен підозрілий куц по обидві сторони від залізничних шляхів. Таким чином, партизанську роботу було паралізовано.

Усі спроби підірвати бронепοїзд під час його непередбачуваних рейдів не увінчалися успіхом. Знешкодити «скаженого Хорста» (так прозвали його партизани) було можливо лише на станції дислокації поїзда в безпосередній близькості від нього. Однак місце базування було приховано дуже ретельно. Власне, це й доручили з'ясувати партизанам підпільної групи «Сокіл».

Микола Баришев розробив такий план: З. Яковлева та П. Чечоткін, назбиравши якихось речей, вирушали «міняти» їх на продукти по селах, розташованих уздовж залізниці.

У результаті роботи, проведеної підпільниками, виявилось, що фашисти свій бронепοїзд ховають на безіменному полустанку поблизу села Шакул. Незабаром тут і підстерегли його партизани, перетворивши на купу понівеченого заліза.

У Зої Павлівни Яковлевої було простакувате обличчя жінки, якій на роду написано переграти ролі всіх бабусь і ніколи не стати Героїнею. Її чоловік, актор Дмитро Костянтинович Добромислов, мав зовнішність, придатну для ролей першого коханця в опереті. Його туди переманювали за великі гроші, проте він відмовився від цієї пропозиції. Під час окупації весело брав участь у всіх німецьких і румунських гулянках, охоче заходив у ложі до знаменитих офіцерів вермахту. У місті про нього ходили погані чутки, і вже точно ніхто не міг подумати, що Д. К. Добромислов пов'язаний з партизанами [7, с. 80]. У його дружини, артистки З. П. Яковлевої, під час холодів була звичка безупинно плести теплі речі. «Вічно в'яжете!» — дивувалися знайомі, спостерігаючи її весь час зі спицями. Вона незмінно відповідала, що жити стало важко і плете вона речі на продаж. Насправді ж Зоя Павлівна плела їх для партизанів, а переправляла до лісу через М. Баришева.

Уже взимку 1943 р. фашисти, відчуваючи близькість своєї поразки, посилили боротьбу з підпіллям. Почалися масові облави. Сімферопольських підпільників, зокрема групу «Сокіл», зрадив директор сімферопольської електростанції М. Яцинін, колишній агент «Абвергрупи-302». Він передав окупантам списки прізвищ з фотографіями підпільників.

13 березня 1944 р. заарештовано П. Чечоткіна і П. Єфімова. Микола Баришеву з іншими членами групи було запропоновано перебратися в ліс до партизанів, але підпільники відмовилися. 18 березня були заарештовані Д. Добромислов, О. Перегонець, З. Яковлева, а 19 березня — М. Баришев, І. Озеров та О. Савватєєв.

Підпільників тримали у в'язниці на вулиці Луговій і щодня возили на допити в гестапо. Вони пройшли всі муки пекла тут, на землі, але не зламалися, не зрадили справу, якій служили протягом усіх років окупації. Вони не зрадили свою Батьківщину.

Стратили патріотів на світанку 10 квітня 1944 р. Їх вивели з камер і позакидували в машину. Вантажівка прямувала до Дубків

(територія радгоспу «Червоний»). Тут було вирито величезні ями, куди окупанти скидали розстріляних мешканців Сімферополя. Удалині вже чути було канонаду радянських військ. Гітлерівці поспішали, підганяючи своїх жертв гумовими батогами. Олександра Перегонєць, покалічена під час допитів, іти не могла, її майже несли на руках до місця страти. Микола Баришев підтримував свого юного учня Олега Савватєєва — їх так і розстріляли разом, в останніх братських обіймах [9].

А через три дні, 13 квітня 1944 року, Сімферополь був звільнений. З героями прощалося все місто. Вісім труп, виставлених у театрі, потім пронесли рідними вулицями. Поховали їх на центральному кладовищі у братській могилі поряд з іншими героями, які віддали життя за свободу рідного міста.

Герої-підпільники залишилися разом і на мапі міста — у листопаді 1966 р. провулки і вулиці, які перетинаються в районі Новосергіївки, перейменували на честь героїв групи «Сокіл» [14].

У 1973 р. А. Новиков за п'єсою Г. Натансона і В. Орлова поставив спектакль «Вони були акторами». 13 жовтня 1973 р. відбувся прем'єрний показ вистави. У театр прийшли сімферопольці різного віку. Були серед глядачів і ті, хто знав героїв п'єси за життя, бачив на сцені. А в 1977 р. ця постановка була рекомендована до участі в конкурсі на здобуття Державної премії СРСР і отримала її.

Наприкінці необхідно підкреслити значимість дослідження сценічного мистецтва Кримського півострова. Театр упродовж тисячоліть залишається вірним основним ідеалам та принципам свого народу. Саме народ висуває зі свого середовища здатну і творчу молодь до акторів, режисерів, драматургів і інших діячів професійної сцени. Театр для кримчан у всі часи був дієвим засобом національної освіти, натхнення, виховання. Саме в цьому ми вбачаємо перспективи подальшого вивчення історичного аспекту розвитку театрального мистецтва на Кримському півострові.

Список літератури

1. Быстров В. Они были героями / В. Быстров // Красная звезда. — 1977. — 30 сентяб. — С. 3.
2. ГААРК Ф.Р. — 4165. — Оп. 2. — Д. 2. — Л. 1–2.
3. ГААРК Ф.Р. — 4165. — Оп. 2. — Д. 2. — Л. 9–14.
4. Карникова С. Он любил красоту / С. Карникова // Крымская правда. — 1985. — 13 апр. — С. 6.
5. Касьяненко Л. Храм Мельпомены / Л. Касьяненко. — Симферополь : ОАО Симферопольская городская типография, 2007.
6. Красильщик С. Музы вели в бой / С. Красильщик. — М. : Изд-во Агентства печати новости, 1985.
7. Крымские каникулы. Книга для чтения на курорте : сб. — Симферополь : Таврия, 1981. — 384 с.

8. Пупкова Н. Крымский националист — интернационалист / Н. Пупкова // Крымская правда. — №103 (24926). — 2010. — 12 июня. — С. 2.
9. Расстрел подпольной группы «Сокол» // Спутник кинозрителя, журнал. — 1981. — Декабрь. — С. 9.
10. Рухля С. Эта маленькая Перегонец / С. Рухля // Санкт-Петербургские ведомости. — 2007. — 16 мар. — С. 4.
11. Северский Г. Поединок с чёрной тенью / Г. Северский. — Симферополь : Таврия, 1990.
12. Селиванова В. Верность теме / В. Селиванова // Советский Крым. — 1977. — 6 сентяб. — С. 4.
13. Холендро Д. Крымский областной драматургический театр им. М. Горького / Д. Холендро, Л. Жукова. — Симферополь : Крымиздат, 1974.
14. Энциклопедия [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.kino-teatr.ru.

Додатки:

На фото: Барішев Микола Андрійович — заслужений діяч мистецтв Кримської АРСР, художник-декоратор, керівник підпільної групи (зліва). Перегонець Олександра Федорівна — заслужена артистка РРФСР, одна з керівників театральної студії для молоді (зправа).

Надійшла до редколегії 09.12.2010 р.